

מינוי דיינים לבתי הדין הרבניים עפ"י מפתח מגזרי

מינוי דיינים לבתי הדין הרבניים מתבצע כבר שנים על פי מפתח עדתי ומגזרי, כאשר נציגי הציבור נלחמים בכדי להגדיל את מכסת הדיינים המשויכים למחנה שלהם.¹ ישנו גם נסיון להשפיע על הדיינים המתמנים מטעם המחנות האחרים, ומדי פעם אנו שומעים על וטו כנגד מועמד ספציפי זה או אחר על רקע השקפת עולמו או דרכו הפסיקתית.

בדברים הבאים נבחן לאור העיון בגדרי מצוות מינוי שופטים עד כמה מציאות זו נאמנה לדרכה של תורה, וזאת לאור ההנחה שבמינוי הדיינים כיום יש משום קיום מצוה זו. הרב אברהם שפירא קבע כך בפסקנות וכתב ש"יש מצוה להושיב דיינים בכל עיר ועיר ובכל פלך ופלך שידונו דיני תורה, ואין לנו... כל ספק ספיקא שדייני ביה"ד האיזוריים הם הדיינים שעליהם דיברה תורה להעמיד דיינים בישראל".² וכן סיכם הרב אברהם שרמן בבירור שכתב בשאלת מעמדם ההלכתי של בתי הדין הרבניים, כי במינויים של בתי דין אלו "יש משום קיום המצוה מדאורייתא או מדרבנן של שופטים ושוטרים תתן לך בכל שערך".³

נבקש לטעון שבאופן עקרוני ישנה הצדקה למינוי הדיינים על פי החלוקה למגזרים שונים, וזאת משום שיש לראות את החלוקה העדתית-מגזרית הקיימת כיום, כבבואה של חלוקת העם ליב' השבטים. אולם, במצב מתוקן הכל היו צריכים להבין שמחובתם לדאוג לכך שאף קהילה לא תקופח, ושאין להם להתערב בהחלטה הפנימית של כל קהילה ביחס לזהות הדיינים המתמנים מטעמה. אולם, כאשר בפועל דבר זה לא נעשה, על נציגי הציבור לפעול בחירוף נפש בכדי לוודא שציבור שולחיהם לא יקופחו.

1. דיון דומה מתנהל במערכת המשפטית הכללית בנוגע לצורת מינוי השופטים, ביחס לשאלה עד כמה נכון שתהליך המינוי יתחשב בדעותיהם הפוליטיות של המועמדים.
2. מתוך פסק דין שנתן ביושבו בבית הדין הגדול, פורסם בספר שורת הדין חלק ז, עמ' תסד.
3. כך קבע הרב אברהם שרמן במאמרו: "מעמד בתי הדין הרבניים לאור משפט התורה", ספר הזכרון לרב שילה רפאל, עמ' תקמח, לדבריו, "סדר והליך מינויו של דין", מוביל למסקנה שדיין שמתמנה לביה"ד הרבני "יונק את סמכותו וכוחו לדון משני כוחות, כח המדינה והשלטון, וכח הקהל והקהילה" שם, עמ' תקמ"ד. הרב אליהו שלזינגר כתב לערער על מסקנתו זו, שכן לדעתו אין לראות את צבור הבוחרים לכנסת כ"קבלת הקהל", ראו שו"ת שואלין ודורשין, חלק ה סימן פט, עמ' תקיג.

נעיין תחילה בחובת השבט לדון את שבטו, ובהמשך נידרש לשאלה עד כמה נכון ללמוד מהנאמר בסוגיה זו לנידונו אנו.

א. 'מצוה בשבט לדון את שבטו'

הגמרא במסכת סנהדרין (טז, ב) דורשת מלשון הפסוק "שופטים ושוטרים תתן לך..."⁴, "שחובה למנות שופטים לכל שבט ושבט", ו"שופטים לכל עיר ועיר". על פי פשוטם של דברים הכוונה לומר שיש להעמיד בתי דין מרובים, מפוזרים בכל רחבי הארץ, כך שבני שבט אחד לא יצטרכו לבוא לבית דין הממוקם בנחלת שבט אחר, ובדומה לכך בני העיר לא יצטרכו לנסוע אל בית דין שבעיר אחרת. אולם אם כך, הרי שהחובה להעמיד בתי דין "לכל שבט ושבט" נראית כמיותרת, וכפי שניסח זאת הרמב"ן (דברים טז, יח): "ולא ידעתי פירוש דבר זה, כי כיון שמנינו ב"ד בכל עיר ועיר הרי בתי דינין רבים בכל שבט ושבט!?"⁵.

הרמב"ן הציע ליישב את הקושי באחת משתי דרכים: ניתן להבין שהכוונה היא להורות על מבנה משפטי היררכי, כאשר מעל בתי הדין המקומיים שימונו בכל עיר ועיר, יש למנות בתי דין 'איזוריים' שיהיו אחראים לנעשה בכל שבט ושבט.⁴ הבנה אפשרית אחרת, היא שהמצוה מחייבת להעמיד בתי דין בכל עיר ועיר, כאשר החובה הנוספת להעמיד שופטים לכל שבט נועדה ללמדנו שבערים שבהם האוכלוסייה מורכבת מבני שבטים שונים, אין להסתפק בבית דין אחד: "שאם היתה עיר אחת לשני שבטים, כירושלים שיש בה חלק ליהודה ובנימין, שיושיב בה שני בתי דינים". בדרך זו הבינו גם התוספות בסנהדרין שם, וכתבו ש"אם יש בעיר אחת מב' שבטים עושין ב' סנהדראות", (ד"ה 'שופטים לכל שבט ושבט').

בדעת הרמב"ם רבו הפירושים. לשון הרמב"ם היא שמצוה "למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך..."⁵, (סנהדרין א, א), ואין בדבריו איזכור של החובה להעמיד שופטים בכל שבט ושבט. יש שהבינו בדעתו שהחובה להעמיד בית דין לכל שבט ושבט כלל לא נפסקה להלכה.⁵ לדעת אחרים הרמב"ם

4. "הגדולים שבהם בחכמה יתמנו על כל השבט ותחתיהם לכל עיר ועיר... (ו)אם נסתפקו בתי דינין של עיירות, יבאו לפני ב"ד הגדול של שבט וישאלו. כדרך שסנהדרי גדולה ממונה על כל בתי דינין של כל ישראל..."

5. הכסף משנה (שם), הבין שלדעת הרמב"ם אין חובה להעמיד שופטים לכל שבט, ותמה על שהשמיט דין שמפורש בגמרא. (וראו באור החיים (דברים טז, יח) שהציע יישוב לענין). האבן האזל (סנהדרין א, א) הסביר בכוונת הרמב"ם שחובה למנות דינים בכל עיר, ובנוסף לכך בכל "פלך", קרי מקומות כינוס אזורים של הסוחרים (ראו דבריו בהשמטות שבסוף הספר עמ' 79).

סבור שדרשה זו כן נפסקה להלכה, אמנם המשמעות המעשית של הדברים נתונה אף היא במחלוקת. יש שפירשו בדעת הרמב"ם שחובת העמדת שופטים לכל שבט היא כהסברו הראשון של הרמב"ן,⁶ ואילו לדעת אחרים כוונתו לפסוק להלכה כהצעה האחרת של הרמב"ן, וכדעת התוספות, ולחייב בכל עיר ועיר להעמיד בתי דין נפרדים לבני כל שבט ושבט.⁷

דעה זו אומרת דרשני: מדוע התורה מחייבת שבני השבט יתדיינו בפני בית דין המיוחד אך להם? שאלה זו מתחזקת עוד יותר לנוכח חידוש גדול שמצוי בדברי הרמב"ן, ולפיו חובה זו חשובה ועקרונית עד כדי כך שיש למסור את הנפש בכדי לוודא שתתקיים.

ב. מסירות נפש על זכותו של השבט לדון את עצמו

הרמב"ן מסביר שמלחמת האחים שפרצה בעקבות מעשה פילגש בגבעה נבעה ממחלוקת סביב הנושא שאנו עוסקים בו. כשמעשה הנבלה החמור נודע ברבים והתפרסם, נוצר רצון להמית את כל המעורבים במעשה וכך "לעשות גדר גדול בדבר". הרמב"ן מסביר שנוכחותם של בני שבט בנימין לעמוד ולהילחם כנגד יתר השבטים לא נבעה מרצון לגונן על החוטאים.⁸ בני בנימין סברו שחובתם להגן על זכותם הריבונית לדון ולשפוט את בני שבטם באופן עצמאי, וזאת אף במחיר של

6. כך לדעת הלחם משנה (סנהדרין א, א) שפירש את משמעות הביטוי "פלך" כ'מלכות' של כל שבט ושבט: "ולפי זה שבט ושבט עם פלך ופלך חדא מילתא היא", והחזיק אחריו בעל הספרי דבי רב בריש פרשת שופטים.

יש מאחרוני ימינו שפירשו שהרמב"ם ניסח את ההלכה כחובה לעמיד בתי דין בכל "פלך", משום שכוונתו לחיוב העמדת בתי דין איזוריים, ללא קשר להרכב השבטי של האוכלוסייה: ש"מפת השופטים והדיינים היתה גיאוגרפית בלבד, בניגוד למה שהיה במדבר שהיתה שבטית...". כדבריו של הרב גורן, (תורת המדינה עמ' 61), ובדרך קרובה ביאר הרב ישראלי שהשימוש בביטוי "לשבטיך" "הוא לא מצד ההקפדה על השבטים... והכונה בעיקר - לפלכים ולמחוזות", עמוד הימיני עמ' לד. הערוך השלחן הציע מהלך דומה ולפיו במהלך ימי בית ראשון הוקמו בתי דין מיוחדים לכל שבט, אך משהתערבבו השבטים בימי בית שני "ולא היה באפשרי לתקן בית דין לכל שבט ושבט - תקנו בית דין מיוחד בכל פלך ופלך במקום בית דין השבט", (חושן משפט א, טז).

7. "שכלל שבט ושבט מושיבין שופטים דיינים בכל עיר ועיר... וזהו שהרמב"ם מזכיר כאן רק פלך ופלך ולא כל שבט ושבט, שאין דין מינוי דיינין במיוחד על השבט, אלא ע"י שמושיבין סנהדרין בכל עיר ועיר...", אבי עזרי, סנהדרין א, א.

8. הרמב"ן הציע הסבר נוסף לפיו התנגדות שבט בנימין נבעה מכך שהענישה המוצעת חרגה מהמתחייב לפי הדין.

מלחמה ממש, כאשר הרמב"ן אף מוסיף לשער שעמדתם זו היתה מוצדקת: "שמלחמת שבט בנימין בישראל היה על פי דין, כי עליהם לשפוט את שבטם, ומסרו את נפשם על כך ויצאו להגן על זכותם שהתורה נתנה להם לשפוט השבט".⁹ משום כך אף מתואר כיצד בני ישראל נענשו בתחילה: "ולפי דעתי שזה ענשם של ישראל להנגף בתחילה, מפני שלא היתה המלחמה נעשית מן הדין. והגדר עצמו על שבט בנימין היה מוטל לעשותו, ולא עליהם, שמצוה על השבט לדון את שבטו". אם כן, מצוות השבט לדון את בני שבטו איננו מצווה קלה בעלמא, וישנו "חיוב מיתה אם אינם דנים אצל שבט שלהם".¹⁰ מהו אם כן טעמו של הדין, ומדוע הינו חשוב כל כך?

ג. 'ושפטו את העם משפט צדק' – טעם חיובו של השבט לדון את אנשיו

פשט לשון הכתוב מורה כי המצווה להעמיד שופטים לכל שבט ושבט, בתור פרט במצוות העמדת שופטים ככלל, נועדה לוודא שידונו את העם משפט צדק.¹¹ יש שהסבירו שהדין נועד להגביר את אמון הנשפטים בתוצאות הדין, שכן ברור שסמיכות הדעת גדולה יותר כלפי דיינים מבני אותו השבט, ו"בני השבט רוחשים יותר אימון בשופט משבטם". ואמנם מתבקשת מכאן המסקנה שאין מדובר בדין שנוגע לחלוקה לשבטים בדווקא, וכי קיימת חובה מקבילה ביחס לחלוקה לעדות

9. הרב יהודה גרשוני, קול צופיך עמ' רב. ועוד הוסיף שם: "ונראה מזה שעל משפט צריכים למסור נפשם, כמו שעשו שבט בנימין... על זכותם לשפוט את הפושעים שלהם".

10. הרב יחיאל מיכל שטרן, בספרו מדרש הלכה, דברים, עמ' שמה. הרב שטרן תמה ביחס לדין במקרה שבו המתדיינים הינם משני שבטים שונים. הברכה אברהם (סנהדרין שם, ד"ה תוד"ה שופטים) הציע שבאמת דין זה לא נאמר בכגון דא, ואילו היעב"ץ כתב בהגהותיו (לסנהדרין טז): שמחלוקת שבט בנימין עם יתר שבטי ישראל נסובה היתה על שאלה זו בדיוק. בני בנימין "לא אבו לשמוע בקול אחיהם" משום שסברו שהמצווה היא על השבט לדון את שבטו. כל יתר השבטים, לעומת זאת, ראו לנכון להתערב בדינם של החוטאים מתוך מחשבה ש"כיון שבע"ד (שבט דין) העשוק משבט אחר הוא, א"כ על ב"ד הגדול שבישראל מוטל". לדעתם סמכות בית הדין של השבט הוא לדון רק את בני שבטו, וכגון מקרה שבו שהתובע והנתבע הם משתי ערים שונות, ואילו במקום שהמתדיינים באים משבטים שונים עליהם לעלות לבי"ד הגדול שבירושלים.

11. כך דייק האור החיים הקדוש מסדר מילות הפסוק, ובפרט מהסמכת המילה "לשבטיך" ל"משפט צדק" וכתב שזה להורות שמינוי שנעשה בדרך זו יבטיח משפט צדק – "זה טעם שמצוה לתת שופטים בכל עיר, ובעיר שיש ב' שבטים ב' שופטים כדי שישפטו משפט צדק".

ולמגזרים, ואכן כך בדיוק כותב הרב תמר: "שבעניני מחלוקת וסכסוכים מצוה שבי"ד ספרדי ידון ספרדים ובי"ד אשכנזי ידון אשכנזי".¹²

בפירוש האור החיים ובחתם סופר אנו מוצאים הבנה אחרת של יסוד הדין. לדעתם החובה להתדיין בפני בית הדין של השבט נועדה להבטיח שפסק הדין שיינתן ישקף אכן דין אמת לאמתו. האור החיים (במדבר כז, טז) מסביר שבני אדם נבדלים זה מזה בשיקול הדעת של כל אחד: "כשם שישתנו הנבראים בצורתם ובקומתם, ואין ההשתוות בהם, כמו כן, ויותר מהמה, בענין השתנות הנבחר והנשלל בבחינת ההשכל והרצון". לדבריו "זה הוא גם כן טעם שצוה ה' עשות שופטים לשבטיך וכו' לפי שהשבט יתקרב בתכונה לענפיו". כדי שיצא משפט אמת חייבת להיות התאמה בין הדיין לבין הנידונים לפניו. ואמנם על בסיס דבריו יש מי שכתב שבמקרה שבו הצדדים בוחרים לעצמם דיינים בשיטת זבל"א, ראוי "שכל צד יברור לו דיין שגדל בקהילה שהוא מייצג אותה וכן הבורר האמצעי יהיה קרוב לצדדים בתרבות".¹³

האפשרות ללמוד מהנאמר על שבטי ישראל על החלוקה העדתית והמגזרית מפורשת יותר בדברי החתם סופר. החתם סופר ביאר את חובת השבט לדון את שבטו לאור דבריו של האר"י בנוגע לנוסחי התפילה הנהוגים בעדות ישראל השונות. האר"י ביאר שעל כל אחד לדבוק בנוסח אבותיו משום שלכל שבט נוסח תפילה המתאים לשורש נשמתם, כך שהתפילה תעלה ותכנס דרך השער המיועד להם. לדברי החתם סופר, כשם שיש שער מסויים בשמים שדרכו עולות תפילות כל שבט ושבט, כך יורדת משמים דרך אותו השער השפעה ייחודית לבני אותו השבט.¹⁴ "ידוע מהאר"י דיב' שערים יש בשמים למנהגי יב' שבטי ישראל שעולה תפלתם שם כל אחד אל שעריו, והנה כן הוא הורדת ההשפעה ושכל העיוני בחלקי התורה יש לכל שבט שיערו וצנורו להורדת שפעו ע"ד ותן חלקנו בתורתך, ובגלל כן רצה הקב"ה שיהיה סנהדרי השבט מתוכו ולא משבט אחר דא"כ יצא

12. עלי תמר לירושלמי מכות, פרק א, הלכה ח.

13. ולא עוד אלא, ש"אם הדיין האמצעי לא גדל בין הצדדים אינו יכול להיות דיין כראוי", ספר בינת המשפט, חלק ב, עמ' קל.

14. וכבר העירו (שבילי פנחס, וישלח, תשע"ה) שיש תנא דמסייע לדברי החתם סופר בשם משמואל (פרשת בשלח, תרע"ח), שפירש (משם אביו) ששתים עשרה עינות המים שמצאו בני ישראל באילימה "היינו מעיינות החכמה והתורה - שכל שבט יש לו מעיין בפני עצמו בתורה, כענין שאיתא בדברי האריז"ל שיש ברקיע י"ב שערים שמכניסים בהם התפלות, וכל שבט ושבט יש לו שער בפני עצמו, כן הם נמי המעיינות לתורה".

משפט מעוקל ח"ו. וזהו שאמר הכא, שופטים ושוטרים תתן לך... לשבטיך... ועל ידי זה ושפטו את העם משפט צדק, כל שבט ושבט משופט שלו.¹⁵ ממקור דבריו של החתם סופר¹⁶ אנו למדים שהיישום המעשי כיום של מצוות השבט לדון את שבטו מתייחסת לחלוקה לעדות ולקהילות. שהרי דברי האר"י ביחס ל"שערים ברקיע נגד י"ב שבטים" הובאו על מנת ללמוד מהם ה"חלוקים בין אשכנזים ובין ספרדיים, קטאלוניים ואיטליים וכיוצא בהם, שיש בהם מנהגים קדמונים שלהם בסידורי התפלה", כאשר לדבריו על כל אחד להחזיק במנהגו "כי מי יודע אם הוא משבט ההוא, ואין תפילתו עולה אלא ע"י שער ההוא".¹⁷ הקישור של החתם סופר בין מצוות השבט לדון את שבטו, לשערי השמים המורידים שפע נבדל ומיוחד לכל שבט, מלמד שכשם שעל כל עדה וקהילה לשמר את נוסח התפילה המיוחד לה, כך עליה לדאוג להעמיד דיינים שידונו וישפטו את אנשיה.¹⁸

15. תורת משה פרשת שופטים, ד"ה שופטים. ועיינו עוד בדבריו בספר תורת משה, דברים, עמ' פח: "כבר אמרו... בשם האר"י... י"ב שערים בשמים, לכל שבט שער הידוע לו, וכל אחד מושפע מצינור שלו... ע"כ לא יצא משפט צדק אם לא יהי' נדון בב"ד של שבטו...". לדברי החתם סופר, מכיוון שהשופט קשור לכח הרוחני המשפיע עליו, לכן ההולך להישפט בפני שופט שאינו מבין שבטו דומה במובן מסוים לניגוש להישפט בפני ערכאות של הגויים: "י"ב צירופי הוי' ית"ש, נגד י"ב שבטי י"ה... וכל א' מושפע מצינור שלו, ולכן מה שנדון על שבט זה לא יהא נדון לפני ב"ד של שבט אחר, וקרוב לזה הנדון לפני פליליהם, ה"ל מיקר אלילים, כי כל שופט יושב על כסא שר שלמעלה... כל שבט ושבט תחת צירוף הוי' ששייך לשער השמים שלו, ע"כ לא יצא משפט צדק אם לא יהי' נדון בב"ד של שבטו...", חתם סופר, תורת משה, שם.

16. הרבי מסאטמר הציע הסבר מקביל: "ואפשר דכמו שיש י"ב שערים נגד י"ב שבטים להעלות תפילתן... כמו"כ הן הצינורות הממשיכים השפעות בגשמיות וברוחניות... לכל שבט ושבט כפי בחינתו... וזה הכרח, כי א"א לכוון משפט אמת זולת ע"י השפעת אלקות הנ"ל", דברי יואל לפרשת שופטים, עמ' קיח-קיט.

17. הרב חיים ויטל, פרי עץ חיים, בהקדמה לשער התפלה.

18. הרב נחום מאיר גרמן, העיר שלפי דברי החתם סופר משמע שעל הדיינים להיות מבני השבט שאותו הם שופטים, ודחה משם כך את הדעה ש"עיקר קפידת התורה לא היה כי אם דכל שבט ושבט צריכים למנות דיינים עליהם בכדי שאנשים משבט זה לא יצטרכו לילך לפני בי"ד שהוא משבט אחר", (אלף המגן, דברים, עמ' שדמ). והשווה לברכת אברהם בסנהדרין שם שכתב ש"אין נראה" שהדיינים עצמם צריכים "להיות דוקא בני שבט מסויים".

ד. יב' השבטים והחלוקה לעדות ומגזרים

אמנם אם האר"י דיבר על כך שראוי לכל אחד "להחזיק כמנהג תפלתו", משום ש"מי יודע אם הוא משבט ההוא", הרי שלא ניתן להשליך מכך על החלוקה המגזרית שאיננה נובעת ואיננה קשורה למוצא השבטי. שהרי ברי לכל, שהחלוקה לצבור חסידי וליטאי, לשם דוגמה, איננה נובעת ממוצא שבטי שונה.

הרב יונה מרצבך, מראשי ישיבת קול תורה בירושלים, התייחס לכך במאמר שכתב על חלוקת עם ישראל לשבטים. לדבריו, מצוות השבט לדון את שבטו נובעת מכך "שדרך החיים ותכונת הנפש" של כל שבט ושבט שונה מזה של חברו, ו"רק מתוך גישה רוחנית דומה ודרך חיים שווה אפשרית הנהגה נבונה של השבט ושיפוט צודק של אנשיו". לדבריו, חלוקת העם לשבטים מלמדת ש'רצון ה' לדורות', שיתקיימו בתוכנו 'דרכי חיים תורניות' שונות, כאשר כל אחד 'משיג קרבת אלוקים' בדרכו הייחודית. מכאן הוא מסיק שאין כל פסול בחלוקה הקיימת בין ספרדים ואשכנזים, חסידים ומתנגדים, הונגרים מול אנשי 'תורה ומדע', שכן "המצב האידיאלי לקיום המושלם של התורה הוא רק כשקיימות כל דרכי החיים השונות של ישראל", כאשר לדבריו הדברים נכונים על אף העובדה שמקורם של החילוקים האלו איננו במוצא שבטי נבדל (עלה יונה, עמ' שלו ואילך).

ואמנם, העיון בדברי הפוסקים סביב שאלת שינוי נוסח התפילה מוכיח שנוסח התפילה הנכון אינו נקבע תמיד לפי המוצא השבטי. כך, למשל, הורה הגר"א לתלמידיו שעלו והשתקעו בקהילות ספרדיות בארץ ישראל, שבכל הקשור ל"התפלה והנוסחאות וההנהגות, הדין לילך אחר הרוב, ואין לשנות ממנהגם".¹⁹ בדומה לכך כתב המגן אברהם שאל לו לאדם לשנות את נסח התפלה ממנהג מקומו, ויש שהבינו מתוך דבריו שהגדל בקהילה חסידית אינו רשאי לשוב למנהג אבותיו ממספר דורות לפני כן.²⁰ החתם סופר (חושן משפט, סימן קפח) פסק אף הוא

19. הגר"א, כתר ראש, תפלה, אות לז. וזאת משני טעמים: "א. משום לא תתגודדו. ב. מפירוד המנהג נעשה פירוד לבבות".

20. הרב שלמה קלוגר (נדרי זריזין, הובא בשו"ת אפרקסתא דעניא א, יג) הבין שכוונת המגן אברהם להורות שמנהג המקום גובר על חובת האדם לדבוק במנהג אבותיו ושבטו. בשו"ת מנחת אשר ובשו"ת וישב הים (ג, סימן י) הבינו שלא זו כוונת המ"א, וכתבו שחובה לשמור על מנהג מקומו משום שבסתמא זה גם מנהג אבותיו, ועם זאת להלכה, סבור הרב אשר וייס שבדורנו "דור תהפוכות" מן הנכון והראוי שכל אחד ימשיך לדבוק במנהג שלפיו התחנך אפילו אם אין מדובר במנהג אבותיו המקורי. יש לציין כי בישיביל עבדי (בחלק ד, או"ח ג) הסביר בכוונת המגן אברהם שמעבר לחובה לדבוק במנהג השבט,

שאדם שעקר ממקומו והצטרף אל קהילה קבועה אחרת מתפלל כנוסחם, והסביר דתחלת קביעת המנהג והשערים במקום גבוה שעל גבוה ככה נתקן - לכל העתידים להלוות עליהם". על אף שיש בשמים שער קבוע לכל שבט, תפילותיו של מי שנלוה לקהילה או לשבט נכנסות יחד עם תפילותיהן דרך השער שמיועד להם: "הרי הוא כמותם, ומעיקרא הכי אתקין שער מלמעלה".²¹ על סמך דבריו הורה הרב אלישיב (קובץ תשובות א, יב) שאדם ממוצא ספרדי שהתרגל מילדותו להתפלל בנוסח אשכנזי ימשיך ולנהוג כמנהגיהם, ולא ישנה מהרגלו. תלמידו של החתם סופר הוסיף על כך הסתכלות נוספת. המהר"ם שיק כתב (חושן משפט, כג) שעצם רצונו של אדם להשתייך לקהילה זו או אחרת, כמוהו כסימן משמים שזהו השער המתאים לשורש נשמתו. לדבריו גם האוסרים לשנות את מנהגי התפילה, בטענה שלכל מנהג שער מיוחד בשמים, יודו שאם האדם נמשך אחר נוסח מסוים, יש בכך ראייה שזו שורש נשמתו: "אף על גב שכ' המג"א בסי' ס"ח שאסור לשנות שיש לכל מנהג שער בשמים... מ"מ נ"ל מי שנפשו חשקה למנהג האחר ע"ז לא אמר המג"א, דמצינו בגמרא וכן הוא בחובת הלבבות, שלמצוה או מעשה שהאדם מוצא בנפשו חשק בוודאי יש לזאת המצוה והמעשה שייכות לנשמתו טפי... ששם השי"ת בנפשו החפץ לאותו דבר". "דכיון שנפשו חשקה באותו נוסח מסתמא הם מאותו שער השייך לנוסח ההוא שנפשו חשקה".²²

טענה זו אינה סותרת את הנחת האר"י שהשערים בשמים קבועים לפי השבטים, שכן כבר כתב בעל הדברי חיים שגם במקום שמוצא האדם וייחוסו לשבט ידוע וברור, לעתים שורש נשמתו של אדם מכוון לשער אחר מיתר בני שבטו: "לפעמים יש נפשות מעורבות משבט לשבט כידוע ליודעי חן", ולכן ניתן להבין כיצד ייתכן מצב לפיו "רבותינו הקדמונים", ראשוני אשכנז, רש"י ובעלי התוספות, "ידעו שורש נשמתן ונשמת תלמידיהם כי המה שרשם מנוסח אשכנז", ואילו הבעל שם

יש לדבוק במנהג המקום המסוים, שכן נוסף לכך שלכל שבט שער משלו, כל שער ושער מורכב מחלונות שונים, ולכן על כל אחד להחזיק במנהג מקומו המדויק.

21. לדעתו הדבר מוכח מהעובדה שקבעו יום טוב ביום שהותרו השבטים לבוא זה בזה, שכן אילולי ההנחה שאדם המצטרף לשבט אחר יכול להתפלל כנוסחתם, היו צריכים לקבוע קינה ביום זה ולא יום טוב. זאת משום ש"אם זה הנלוה ישאר במנהגו הוה לא תתגודדו... ואם יתהפך למנהגם א"כ איננו נכנס לשער שלו, ואיך יכנס ראובן בשער שמעון... אע"כ מכיון שנעקר ממקומו ונלוה אל הקבועים הרי הוא כמותם ומעיקר הכי אתקין שער מלמעלה".

22. כך ביאר דבריו בשו"ת מהרש"ג, חלק ב סימן סז. המהר"ם שיק עצמו כתב לפרש לפי זה את כונת הפסוק: "מה מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ - דהיינו ששם השי"ת בנפשו החפץ לאותו דבר וכו'".

טוב "הבין ששורש נשמתו אינו משער נוסח אשכנז... וגם ראה שמזמנו ואילך כמה נפשות שראויים לאחוז בנוסח האר"י ז"ל".²³

קביעה קרובה מצויה גם בדברי האדמו"ר הזקן מחב"ד, שכתב שמן הנכון להתפלל בנוסח האר"י לא רק משום שטלטולי הגלות גרמו לכך שאין האדם יכול לדעת בוודאות מאיזה שבט הגיע,²⁴ אלא משום ש"כל ישראל ערבים ומעורבים מכמה שבטי' ואין אדם יודע מאיזה שבט הוא..."²⁵.

אם כן, לאור דבריו של המהר"ם שיק, משפט הצדק שתלוי בכך שאדם נשפט בפני דיינים שיונקים מאותו השער בשמים, נקבע על פי השתייכותו המגזרית של האדם, שכן משיכתו למגזר זה או אחר היא הסימן לכך שזהו השער המתאים לנשמתו.

23. כך ביאר נכדו בעל הדברי יציב, שלעומת אחרים שהבינו בכוונת האר"י שהספק נובע מכך "שאינן אנו יודעים יחוסנו לדעת מאיזה שבט אנו חוטרים... אבל זקה"ק מצאנו סבר... שכוונת האריה"ק... שאין אנו יודעים מהו שורש נשמתנו בעולמות עליונים תחת כסא הכבוד", (שפע חיים, דרשות חו"ר תשמ"ג, עמ' שצג).

24. כדברי הרב עובדיה הדאיה ש"פשוט דבזמינינו זה, דעם ישראל נע ונד גולה ומטולטל... וכמה מגולי אשכנז נדו לערי ספרד, וכמה מגולי ספרד נדו לערי אשכנז, ואין לך אדם שיושב על מקומו מקום אבותיו, ורוב ככל נתבללו בעדות אחרות, ואין לך אדם מישוראל שיודע ומכיר מנהג אבותיו על בוריו..." (שו"ת ישכיל עבדי ה, או"ח יז, עמ' כא). וראו לדוגמה בעלמא בספר "זכרונות ומסורות על ה'חתם סופר' על מוצאה של משפחת המבורגר מצאצאי גולי ספרד ש"הפכו לבני אשכנז לכל דבר, התחתנו במשך דורות רבים רק ביהודי אשכנז הותיקים ונטמעו בהם לחלוטין..." (שם, עמ' 351).

25. מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תקפא. וביאר הרב עזרא בנימין שוחט שכוונתו על דרך דבריו של הדברי חיים: "דהיום כל ישראל הם ערבין ומעורבין (מורכבים) מכמה שבטים, היינו דגם בעבודה הפרטית שייך ליותר משבט א' מסיבת גלגול ולפיכך אי אפשר לדעת מאיזה שבט הוא וצריך להתפלל בנוסח הכולל". וציין עוד לדעת אדמו"ר חב"ד שכל אחד יאמר את פרשת הנשיאים בכל יום, על אף שלכאורה הקרבן של כל יום מתאים לבני אותו השבט בלבד (ליקוטי שיחות, כרך לב עמ' 21). "שאפשר להיות הבחי' של כמה שבטים באיש אחד", ראו מאמרו המקיף בדין שינוי נוסח התפילה בקובץ מגדל אור, ו (תשמ"ב), עמ' רלד.

ויש להעיר עוד, שאף בדברי האר"י עצמו יש המבינים "שכל עידה היא משורש נשמת אותו שבט. ואין השבט נקבע לפי יחוס אבות", כדברי הרב ינון מלאכי בספרו שולחן ערוך האריז"ל (-שולחן אריאל), עמ' סו.

ה. השתייכות מגזרית בקביעת בי"ד קבוע

הקשר שבין השתייכותו המגזרית של האדם לזהות בית הדין שראוי שיידון בפניו, מופיע בהקשר הלכתי נוסף קרוב הרבה יותר לנושא נידוננו. הרמ"א פסק להלכה שבמקומות שבהם יש בית דין קבוע בתוך העיר, בית דין זה מוסמך לכופ את בני העיר לבוא ולהתדיין בפניהם, ואין המתדיינים רשאים לדרוש שהדין בעניינם יתקיים בפני בית דין אחר.²⁶ על בסיס דבריו, כתב הרב אברהם שפירא שביה"ד האיזורי נידון כבית דין קבוע "באותה עיר ובאותו פלך", וזאת לנוכח העובדה ש"דייני בתי הדין האיזוריים נבחרים ע"י הציבור כולו וע"י ועדות מינויים שכוללים את כל החוגים שמייצגים את אזרחי המדינה, והם בכלל קבלו עליהם הציבור להיות דיינים".²⁷ יחד עם זאת, הרב שפירא כתב שמנהג בתי הדין הרבניים להיענות לבקשתו של נתבע הקשור לעדה החרדית להתדיין בפני בית דין, כגון כאשר הוא בא בטענה ש"אני שייך לעדה הזו ואין כאן כוונת של רווח ואינטרסים כל שהם". הרב שמחה מירון כתב שלעיתים הדבר מחויב מעיקר הדין ממש, שכן "בעיקר הדין של מינוי בתי דין מצאנו ציווי להקמת שני בתי דין בעיר אחת... אם היו שני שבטים בעיר אחת, שצריך שופטים לכל שבט ושבט", וממילא סמכות בית הדין של העדה החרדית היא "על החברים בעדה זו, ואילו סמכות בית הדין האיזורי הינה לגבי כלל האוכלוסייה".²⁸

26. החזון איש (סנהדרין סי' טו סק"ז) הסתפק אם סמכות בית הדין הקבוע לכפות את בני העיר הוא מתקנת חכמים למנוע השתמטות מהדין, או סמכות המוקנית לבית הדין מעיקר הדין. וראו הערתו של הרב מרדכי וויליג (בית יצחק לו, עמ' 13) שסמכות זו מוקנית להם מדאורייתא מכח מצוות מינוי שופטים.

27. בפסק הדין שצוין בהערה 2 לעיל. וכן קובע הרב שרמן במאמרו שצוין לעיל, כי "בתי הדין הרבניים הממלכתיים המתמנים ע"י ועדה מטעם השלטון, אשר נבחר על ידי הציבור בבחירות דמוקרטיות... בשיתוף הרבנים הראשיים לישראל ומועצת הרבנות הראשית לישראל... הוא בית דין קבוע לכלל האוכלוסייה היהודית בישראל". וכן כתב במקום אחר ש"ביה"ד הרבני נחשב כבי"ד קבוע בעירו, משא"כ כל בי"ד אחר, גם אם יושבים בו מומחים גדולים, כיון שביה"ד הרבני נבחר ומונה ע"י נבחר הציבור והקהילות", תחומין, כז. על השינוי שחל בענין בעקבות פסיקת בג"ץ שהוציאה מידי בתי הדין הרבניים את הסמכות לדון כבורר בדיני ממונות, ראו באריכות במאמרו של עמיחי רדזינר בכתב העת משפט וממשל יג (תשע"א), עמ' 271-355.

28. הרב שמחה מירון, "מעמדם של בתי הדין הרבניים בישראל על פי ההלכה", תורה שבעל פה עמ' צז. בברכת אברהם (סנהדרין טז, שם) כתב שדין הקמת שופטים לכל שבט ושבט בעיר אחת, אינו אלא במקום שבני השבט מאוגדים יחד לקהילה בפני עצמם "שיש בעיר

בדומה לכך כתב הרב וזנר, שבמקרה שבו שני בעלי הדין חברים בקהילה או בחוג מגובש, סמכות בית הדין הפנים קהילתי גובר על סמכות בית הדין הקבוע שבעיר.²⁹ מכח סברא דומה כתב הרב חגי איזירר שיש לחייב נתבע להתדיין בפני בית הדין הרבני האיזורי במקרה שבו "שני הצדדים משתייכים לקהילת הציונות הדתית", משום "הציונות הדתית משתייכת" אל "מוסד הרבנות הכלל הארצי", ורואה ברבנות הראשית ובבתי הדין הרבניים "את הסמכות הרבנית העקרית והייחודית". זאת לעומת מקרה שבו הנתבע הנו אדם חרדי שלגביו יש מקום לטענה שיש לו "זיקה גם לבד"ץ של העדה החרדית ובתי דין נוספים".

ו. מצוות השבט לדון את שבטו – ומינוי חברי הסנהדרין לפי מפתח שבטי

אמנם, כל דברינו עד עתה עסקו בחובת השבט לדון את שבטו, ואילו במציאות מינוי הדיינים המתמנים לבתי הדין אחראים לדון את כל באי בית הדין בשווה. אמנם כבר כתב הרב קוק (שו"ת אורח משפט, סימן ב) על כגון דא, שדעתה של תורה מחייבת לבחור הנהגה משותפת שבה ישבו יחד נציגים מכל מגזר ומגזר: "לבחור ממונים מכל חלק רשום מן הציבור,³⁰ וחוזרים אח"כ כל הנבחרים ומנהיגים ביחד

קהילות נפרדות בהנהגות שונות הנובעות מהנהגת השבטים", ודימה זאת לדברי רבא בגמרא יבמות יד ע"א לענין שתי בתי דינין בעיר אחת שאין בהם דין לא תתגודדו.
 29. "מי שרוצה לפסול בית דין של התאחדות... בטענה שרוצה דוקא לדון בבי"ד קבוע בעיר, אבל הוא עצמו וכן התובע שייכים בכל הדברים וגם בדין ובהוראה לאותו התאחדות... דעת תורה מחייב שזה קביעת בית דינו ואין בכחו להסתלק מהם", (שבט הלוי יא, שיא). בדומה לכך כתב בתשובה נוספת שאף בעיר שאין בה בית דין קבוע לכל בני העיר, בכל הנוגע לאנשים שהנם חברים בקהילות מסודרות לכל עניניהם, "ובקהלה הזאת איכא בית דין קבוע, דלדידיה נחשב בית דין קבוע", (שבט הלוי ה, שב). ובתשובה נוספת כתב ש"בי"ד של התאחדות הרבנים נראה דנקרא קבוע לבני קהלות האגודים באותו התאחדות" (שבט הלוי ה, ריב). בכך חלק על דעת הרב משה פינשטיין שלפיו דברי הרמ"א מתייחסים רק למציאות שבה הדיינים התמנו מטעם העיר כולה, ולכן טען שלהלכה אין בעיר ניו יורק, למשל, מציאות של בית דין קבוע, (אגרות משה חושן משפט, ב, ג). אמנם במשנה הלכות (חלק יז, ס' צג) הבין ככל הנראה שבכל הנוגע לחבר בקהלה מאורגנת המשלם דמי חבר קהילתיים יודה האגרות משה שבית דינים נחשב בעבורו לבי"ד קבוע. וראו עוד בשו"ת תשובות והנהגות (ב, תרצ"ג) שנטה לסברא שגם אדם ששייך לקהילה מסוימת ו"כל הנהגתו כשלהם", יכול לומר שלענייני ממונות שבהם נזקקים למומחיות מרובה אינו סומך על בית דינים "שבזה מבקש דינים מומחים".
 30. ובלשונו שם בהמשך: "כל החלקים שיש בהם התיחדות מפורטת בפני עצמם". יצוין שתשובתו התייחסה לשאלת מעמדם ההלכתי של בחירות יחסיות, וזאת לנוכח מחלוקת

את הצבור כולו". הרב קוק מסביר שתפישה עקרונית זו נובעת ונלמדת מהמצוה על כל שבט לדון את בני שבטו: "ומצות העמדת שופטים היא ביחוד שופטים לכל שבט ושבט, וכמש"כ תוס' שם ד"ה שופטים, שאפי' אם יש בעיר אחת משני שבטים עושים שני סנהדראות... שכ"ז שיש איזה צד חילוק בין האנשים, אי אפשר לקפח את זכויותיהם שלא יהי' להם ממונה מצדם", וכפי שנהג משה רבנו בבחירת ובמינוי חברי הסנהדרין במדבר.³¹ ראינו אם כן, שמצוות השבט לדון את שבטו מלמדת שבבואנו להעמיד דיינים שידונו את כלל הציבור, עלינו לדאוג לכך שישבו יחד נציגים מכל חלקי הציבור מבלי לקפח את זכותו של כל אחד.

ז. פסילת מועמדים – מול אלו ואלו דא"ח

בתחילת הדברים הזכרנו את שאלת פסילתם של מועמדים שנבחרו על ידי קהילה אחרת. נדמה שגם את הנוהג הזה יש לבחון על פי העיון במהות חלוקת העם לשבטים, והקשר שבין חלוקה עקרונית זו לבין ההבנה היסודית ביחס לבעלי מחלוקת כי אלו ואלו דא"ח.

השל"ה ביאר את כוונת הפסוק "איש על דגלו באותות לבית אבותם" (במדבר, ב, ב), לאור דברי האר"י, וכה כתב: "האר"י ז"ל היה אומר כמו שיש ד' דגלים כך יש ד' כתות בישראל חלוקים באיזה מנהגים ספרד אשכנז קטלוניא אטליא וכל אחד ישאר בדגלו לנהוג מנהגו ואלו ואלו דברי אלקים חיים". הדברי יציב הסביר שפסוק זה רומז ל"אחד מיסודות היהדות, שכאשר רואים דרכים שונים ומנהגים שונים, הנהוגים בכל עדה בפני עצמה... עלינו לדעת... שלכל מנהג ודרך יש שורש בשמים, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים. ולכל דרך יש טעמים בגנזי מרומים שכך ורק כך צריכים הם לעשות... וכידוע הענין לגבי השינויים בנוסח התפלה...". לדבריו יסוד זה נכון גם במצבים שבהם "בחיצוניות נראה הדבר... כדרכים

שהתעוררה בעיר מונקטש שבה נציגי הקהילה באו כולם מציבור אחד ולא נתנו לנציגי המיעוט הציונים ולנציגי חסידויות אחרות ייצוג משלהם.

31. הרב קוק מציין שמשה רבנו הטיל גורל מחשש שמא אחד מהשבטים יחושו מקופחים, ובכך תיווצר ח"ו "קנאה בין השבטים", כלשון המדרש. הרב קוק ציין עוד שיש תועלת נוספת בבחירות יחסיות להשכנת השלום, שכן "אין לנו דרך יותר רצויה כ"א שתהי' כל מפלגה מפויסת ע"י מה שתדע שיש לה בא כחה ומהפך בזכותה בהנהגת הציבור". מדברי הרב קוק משמע שדאגתו של משה לייצוג יחסי לכל שבט קשורה היתה לתפקידם השיפוטי של הסנהדרין, ולא רק לתפקידם כהנהגה המייצגת את העם כולו, ודלא כדברי הרב גורן בתורת המדינה עמ' 59.

מנוגדים זה לזה.³² ההכרה ש"לכל שבט שער וצירוף שלו", מוליכה להבנה שהחולק עלי משיג את האמת לפי שורש נשמתו, ומאפשרת לנהוג "באחדות כאיש אחד בלב אחד" גם כשכל אחד נוהג בדרך אחרת.³³ בהתאם להבנה זו לא רק שאין טעם להילחם במי שנוהג אחרת, אלא אדרבא עלי לדאוג שהוא יעשה כהבנתו הוא.³⁴

בדרך זו נמנעת המחלוקת שבין תלמידי חכמים המתוארת בנביא (דניאל יב, א) כצרה הגדולה ביותר שניתן להעלות על הדעת "אשר כמוה לא נהיתה". לדעת

32. הוא ממשיך וכותב שאלו שלועגים למי שנוהג אחרת מהם עושים כן משום "שאינם מושרשים בהכרה זו, שלכל אחד יש דרך משלו וכולם מביאים להתקרב לבורא ית' כל אחד לפי דרכו". עיקרון שני שעלינו ללמוד מדגלי המדבר זה חובתו של כל אדם להיות נאמן למנהגו ולדגלו, ולהבין ש"אף אם להם מותר לנהוג כך, אבל לי אסור בשום אופן להקל ולשנות ממנהג אבותי ועלול הדבר להביאני ח"ו לשאול תחתית רח"ל, אף אם בבית חברי יתעלו עי"ז מעלה מעלה בעבודת ה'", (שפע חיים כרך טז, דברי תורה שנה כ, גליון לג, עמ' ח). והשוו לדברי הרב קוק על כך שאותו ה"שביל" שמיוחד לאדם אחד, ואשר ההליכה בו תביא לו ברכה גדולה "בנין ונגוהות", יכול להידמות בעיני אדם אחר "לתוהו ובוהו, לחורבה ואפלה", שמונה קבצים ה, קנב.

33. בעל הדברי יציב מסביר שדברי האריז"ל בענין יב' השערים שבשמים מאפשרים לנו להבין כיצד "הללו אוסרים והללו מתירים ובכל זאת אלו ואלו דברי אלקים חיים... שכ"א ושיטתו לפי שורש נשמתו בגבהי מרומים... ומטעם זה אחז"ל... שחיבה ורעות נוהגים זה בזה...". לדעתו, משה רבנו נצטווה ללמדנו את העקרון הגדול הזה: "כי מה שנחלקו ישראל לי"ב שבטי ק"ה... זה הדבר אשר צוה ה'... שכל שבט יעבוד עבודתו... (אך) ינהגו השבטים ביניהם כאיש אחד באהבה ואחוה... (ש)יצר הפירוד והמחלוקת (ש)היא היא שהחריבה את ביתנו... שכל הגאולה השלמה תלויה בדבר הזה שיהיו כולם כאיש אחד ובלב אחד לאהוב אחד את משנהו... וכל אחד יראה לבקר את מומי עצמו ולתקנם, ועל זולתו יראה אך טוב וחסד...". (שפע חיים כרך יט, דברי תורה שנה טז, גליון מו, עמ' ט).

34. היות וחובתו של אדם להשיג את האמת המתאימה לשורשו, אין טעם לשכנע את החולקים עליו בנכונות דעתו, ולא צריכה להיות בעיניו נפקא מינא אם חבריו יודו לדעתו. ואמנם החתם סופר כותב בתשובותיו (אורח חיים, רח) שחכמים שמתפללים ומקווים שדעתם תתקבל על דעת חבריהם "שוגים מדרך האמת", עד כדי כך שראוי ללעוג להם ולבזותם. נינו של החתם סופר, הרב נתן גשטטר, פירש לאור דברי סבו, את מאמר חז"ל על בית שמאי ובית הלל ש"לא נמנעו" מלשאת נשים אלו מאלו. לדבריו הכוונה היא שחיפשו להשתדך דווקא עם בני הבית האחר, בכדי להוכיח שהמחלוקת לא פוגמת באהבה שביניהם. "וזהו הסימן של מחלוקת לשם שמים כשהאהבה נשארת בין החולקים...". (להורות נתן, במדבר, עמ' קא). (ויש לציין שמחלוקת בית שמאי והלל עסקו אף בסוגיות השקפתיות, האם טוב לו לאדם אילו לא נברא וכו').

חכמים צרה זו איננה "היטלר ימ"ש ולא הקומוניסטים הרשעים... ולא שהרשעים יחרבו את העולם בכלי משחיתם, אלא שיהיה קטגוריא בין תלמידי חכמים – שזה יפסול עדיו של זה וזה יפסול עדיו של זה".³⁵

ח. אפיקורסות מה תהא עליה?

דברים אלו יפים הם ודאי ככלל, אך לכאורה אין בהם לפטור את האדם מחובתו לגנות ולבזות את האפיקורוס, ולפעול למנוע את מועמדותו. פעמים רבות המחלוקת ההשקפתית מוליכות לכך שגינני הצד השני נעשה מתוך אמונה שהטלת הפסול היא עבודת ה' של ממש של ביעור הרע מהעולם. אולם, כפי שכתב הרב מורגנשטרן, הדבר מחייב זהירות רבה. למול החובה למחות עומד החשש שהמבזה, ואפילו בדברים בעלמא, עובר בזה על עשה דכבוד התורה, ונחשב על ידי זה בעצמו לאפיקורוס.³⁶ אם מדובר בחכמים ש"סוברים דשיטתם היא עפ"י תורה, הא זה דומה ממש לצרת הבת דאיתא ביבמות יג אע"פ שאלו אוסרין ואלו מתירין אלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש". במצב זה המתייחסים לאותם תלמידי החכמים כאל מסיתים ומדיחים, הם בבחינת "טועין בדבר משנה ורחמנא לצלן שורפין את נשמתן בדברי תהו... (ועוברים) על עברה נוראה הזאת של שנאת חנם דמחמתה חרב בית מקדשנו...".³⁷

35. והשווה לדבריו של הרב מנחם מנדל מרימנוב, שציוויו האחרון של יעקב אבינו לבניו היתה "שיהא תמיד אחדות גמור ביניכם", שכאשר ראה יעקב אבינו "שנסתלקה השכינה, אמר שמא ח"ו יש פסול בזרעי... כי פסול הוא לשון שנאה והתחלקות כדאמרין בגמרא זה פוסל עדיו של זה וזה פוסל וכו' (סנהדרין כג א)... כי אם אין אחדות לתתא אין אחדות לעילא כמבואר בזה"ק (תרומה קלה א) כגוונא דאינון מתייחדין לעילא... שפתי צדיקים בראשית פרשת ויחי.

36. שארית יעקב, מגילה דף כה, עמ' שכד-שכו. דבריו של הרב מורגנשטרן עוסקים בשאלת היחס לרבנים שמורים לקחת חלק בשלטון המדינה ובהנהגתה. יש הטוענים שהציונות עומדת בניגוד לאמונה בביאת המשיח שמחייבת "לחכות לו ולא לעשות פעולות להגאל בעצמנו", ומשום כך מתייחסים אל הרבנים שמורים ליטול חלק במפעל הציוני כאל מי שתומכים ב"רעיון של אפיקורסות", וכדין המסית ומדיח. כפי שמסביר הרב מורגנשטרן חשיבות הענין נובעת מכך שאם הם טועים נמצא שהנם עוברים על האיסור החמור של לא תשנא את אחיך בלבבך בכל רגע ורגע – העוון שהביא לחרבן ביהמ"ק.

37. אמנם המבזה ומחרף מתוך אמונה (שגויה) שזו חובתו: ו"כפי שמחנכים אותו רבותיו... אע"פ שהם טועים בדבר משנה אינם אפיקורסים ח"ו וצריכים לעשות תשובה כשיתברר האמת שלא כדבריהם". עוד כתב ש"כל זה ברור ופשוט למי שמודה על האמת, ולא

ט. 'ונותנים באהבה רשות זה לזה'

אמנם, אין מדובר בענין פשוט. הרב בנימין זילבר שכאב עמוקות את צער הפירוד בין עובדי ה' בדורנו שנובע מכך שהכל סבורים שדרכם היא האמיתית,³⁸ הדגיש את מאמר הגמרא במנחות (כט, ב) לפיו מצופה מהצדיקים שיתביישו מפני חבריהם על "מעשיהן שאין דומין זה לזה". לדבריו, כוונת הגמרא לומר שהצדיקים נוהגים כל אחד בדרך אחרת בעבודת ה' ובהנהגת הרבים, ועם כל זאת על אף שכל אחד בטוח שדרכו ושיטתו נכונה, לא רק שאינו פוסל את דרך חברו, אלא אף רואה את המעלות שבהנהגתם השונה. לדברי הרב זילבר, הצדיק אמור להיות מסוגל "להכיל גם שני דברים שנראים לכאורה כאילו הם הפכיים ממש. מצד אחד להצדיק ולהחזיק בשיטתו ודרכו, ומאידך להצדיק גם את דרכו ושיטתו של השני". ולא עוד אלא שהוא מכיר בחסרונות שישנם בדרכו שלו, ולעומתם

ביתרונות שבדרך ההנהגה האחרת, "ובזה הוא מתבייש מחבירו".³⁹ חז"ל אומרים שבשעת מתן תורה בני ישראל ראו את מלאכי השרת מחולקים דגלים דגלים והתאוו להיות כמותם. לכל מלאך שליחות מיוחדת, יש ש"מיוחדים לשליחות של חסדים ויש שמיוחדים לשליחות של עונשין וגבורות". כשישראל הביטו על הסידור המופתי של מחנות המלאכים, הם התפלאו לראות שעל אף שלכל מחנה שליחות המנוגדת לזו של חברו, "יש שלוחה במחנותם ואין אחד מחשיב את עצמו יותר מחבירו, ואינו רוצה לבטל את חברו, אלא אדרבה נותנים באהבה רשות זה לזה להקדיש ליוצרם בנחת רוח...". כשראו זאת, נתאוו ישראל "להיות כמותן, לעשות דגלים דגלים", שכל אחד יהא מחזיק בדרכו, ואעפ"כ יהא

הוצרכתי להאריך רק משום דאימסר עלמא לטפשים בעוה"ר". והוסיף עוד שעל אף שה'ויאל משה' כתב "דהחולק מחמת נגיעות לא נאמר ע"ז הכלל דאלו ואלו דא"ח", מכל מקום אפילו לשיטתו, הדבר אינו שייך לנידון דידן ו"כדמבאר בחזו"א באמונה ובטחון דאין איסור נגיעה רק בעניני ממונות...".

38. בהקדמתו לספר "אגרת התשובה" (תשכ"ב), הוא כותב שהבדלי הגישות בין יראי ה' מובילים לכך ש"כל אחד בונה במה לעצמו ומכריז ואומר זו הדרך לכו בה ולא זולת", ושעל מציאות שכזו אמרו חז"ל שהאמת תהיה נעדרת כי "בין עדרי האמת אלה, אין האמת המקורית מוצאת לה מנוחה, והיא הולכת לה ובורחת", (שם, עמ' ו). בהקדמת ספרו שו"ת אז נדברו חלק יד (תשמ"ז) כתב ש"לדאבונינו אנו נמצאים בתקופה שבמקום אואדא"ח נתקיים ותהי האמת נעדרת... ובכל פינה שאנו פונים הוא רק פירוד...". התיקון הוא לאחוז בעצת חז"ל להיות בבחינת "מקשיבים זה לזה בהלכה" (שבת סג ע"א), "שכל יחיד או חוג ועדה ישתדל להבין גם החוג השני ... שלא יתגאו אחד על השני לומר דידי עדיף... אלא הוא בבחי' "אלו ואלו דברי אלקים חיים".

39. כך כתב בהקדמתו לספרי האוצרות של הרב משה צוריאלי, ובנוסח זהה כתב שנים קודם לכן בהקדמת הספר "חיי המוסר".

באהבה ואחוה ושלום עם כת האחרת... כמאמרנו בתפלה ונותנין באהבה רשות זה לזה... להחשיב דרכי עבודתו של דגל אחר...⁴⁰

י. כך היא גאולתן של ישראל

יש שמוצאים טעם לפגם בדרך בחירת הדיינים המגזרית, ושואפים לביטול העדתיות והמגזריות ככלל. אמנם, מחובתנו להבחין בין חזון הגאולה השלמה לבין האופן שהדברים יתקיימו במציאות בפועל. גם אם נכון להאמין "שלעתיד יתאחדו כל השבטים בבחי' הכוללת כולם כאחד", הגאולה זורחת קמעא קמעא וממילא נכון להאמין "שמתחלה ישובו השופטים כבראשונה... (לכל שבט) שופט משלו, ולאחר זמן יהא זמן התיקון הגמור שיבטלו המחיצות המבדילות בין השבטים ויתאחדו כולם בכללות באחדות".⁴¹

40. הרב יוסף גרינוואלד, האדמו"ר מפאפא, ויחי יוסף, במדבר עמ' כז- כט. והשווה לדבריו של בעל הבני יששכר שכתב על כך שהקדוש ברוך הוא נותן בלב כל אדם 'חשק' להימשך אחר תורתו של רב זה או אחר, וכל מי שמחזיק בדרכו באמת, יגיע בסוף "לתכלית נקודת המרכז", ו"הגם שהם הפוכים בהנהגותיהם עכ"ז לתכלית אחד יגיעו...". והוסיף מפי המגיד מקאזניץ שזהו כוונת חז"ל (תענית לא ע"א) שעתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים "וכל אחד ואחד מראה באצבעו...". כוונת הענין לומר שיראו כיצד ההליכה של כל אחד בדרכו הביאה לתכלית הרצויה, ו"הגם שהיו דרכיהם הפכים, עכ"ז כולם כאחד טובים".

משום כך על כל אחד להחזיק בדרכו, תוך שהוא מזכיר לעצמו שדרכם של אחרים אף היא "דרך אחר לעבודתו ית"ש כפי שורש נשמתו, ומני ומיניה יתקלס עילאה", ולא לבזות את הנהגים בדרך אחרת בעבודת ה' "כאשר בעוה"ר נתהווה זה הדבר בדורותינו, ודומה להתחלקות התורה ח"ו לכמה תורות, וזה פוסל רבו של זה וזה פוסל וכו'...", דרך פקודיך מצות ל"ת טו, חלק המחשבה.

41. הרב משה וולפסון, אמונת עתיך, ב, עמ' רלה.